

čari Istre, a i šire, morati ozbiljnije pozabaviti djelom G. Martinuzzi, te da se bez uvida u njezin rad više neće moći pisati tekstovi iz novije povijesti Istre.

Otokar Keršovani, Kulturne i povijesne teme. Izbor iz djela. — Taj revolucionar (1902—1941) rođen je u Trstu, a osnovnu i dio srednje školske naobrazbe stekao je u Pazinu; svoje prve tekstove počeo je objavljivati u karlovačkom istarskom internatu, u đlačkom listu »Timor« (Tužnu Istru moramo osloboditi radom). Za ovu knjigu radove je izabrao N. Mihanović (koji je dao i bibliografiju, rječnik i tumač, te pregled imena), a predgovor je napisala Z. Stipetić. Uzeti su u obzir Keršovanijevi članci i studije, među njima i bilješka »Biankini-Laginja«, »Društvene promjene u srednjoj Istri«, »Odnosi između Srba i Hrvata«, »Ferdo Šišić«, »Bilješke o političkom i kulturnom razvitku Dalmacije«, itd. Od većih radova ovdje su uzeti u obzir »Rat i mir« (analiza suvremenih zbivanja i odnosa), te »Povijest Hrvata« sa svojih sedam tema (od početka do 1938).

P. Strčić

VIDA FLAKER, ČASOPISI HRVATSKOGA MODERNISTIČKOG POKRETA,
Zagreb 1977.

Konac XIX st. razdoblje je hrvatske povijesti novijega doba o kojemu su hrvatski povjesničari objavili ponajmanje priloga. Bilo je to doba posvemašnjeg previranja u životu Banske Hrvatske, period čvrste vladavine bana Khuen-Héderváryja, podijeljenosti opozicije oko pitanja razrješenja političkog i ekonomskog statusa Hrvatske, na što reagira dio srednjoškolske i studentske omladine pozivom na stranačko izmirenje u ime složnog rada za dobrobit Hrvatske. Čin kojim ta mlada generacija stupa u javnost bio je rječit — 16. listopada 1895, za boravka Franje Josipa I u Zagrebu, grupa sveučilištaraca, u svečanoj povorci, pod zastavom Sveučilišta, stiže između 11 i 12 sati Ilicom na Trg bana Jelačića, gdje, postavivši se u polukrug oko Jelačićeva spomenika, izdižu na sablje mađarsku zastavu i spaljuju je. Bio je to prosvjed protiv mađarske supremacije, koji odvodi pedesetak mladih ljudi u zatvor, na izdržavanje kazne od dva do šest mjeseci. Po povratku iz zatvora mladi bivaju relegirani sa Sveučilišta te nastavljaju studije u Beču, Pragu i Grazu. Oni će, osobito praška grupa na čelu sa Stjepanom Radićem, tvoriti začetnu, idejnu jezgru pokreta koji je u hrvatskoj povijesti i kulturi zabilježen kao pokret Hrvatske moderne.

Značajni prilog izučavanju toga razdoblja hrvatske povijesti dala je Vida Flaker svojom knjigom »Časopisi hrvatskoga modernističkog pokreta«. Dvije trećine teksta čini bibliografija priloga u časopisima pokreta, čime navedena knjiga može poslužiti kao svojevrsni priručnik i putokaz pri uvođenju u problematiku toga doba i kruga.

U uvodu autorica objašnjava osnovne termine kojima se služi, upozoravajući na suštinu razlikovanja pojma »modernizam« kao stilskog određenja od značenja koje on poprima u sklopu termina »hrvatski modernistički pokret«, kao i na potrebu razlikovanja naziva »pokret hrvatske moderne« od termina »hrvatska moderna« (str. 9). Sam pokret smještava u razdoblje između 1895. i 1903, upozoravajući na mogućnost prihvaćanja i 1901. godine kao godine njegovog završetka. Osobita vrijednost knjige jest u autoričinu sagledavanju pokreta u njegovoj cjelini, ne odjeljujući bečko-zagrebačku grupu od praške, »artističke« časopise prvih od politički, socijalno i gospodarski usmjerenih časopisa potonjih. Cjelokupno izlaganje podijeljeno je, nakon kratkog uvoda, u četiri cjeline: prikaz geneze pokreta,

pregled poziva, proglaša i programa časopisâ, iznošenje rezultata pokreta, te, na kraju, prikaz odnosa između hrvatskoga modernističkog pokreta i razdoblja hrvatske moderne.

Osamdesete godine bile su veliko doba Stranke prava koja je, uprkos progona Khuenova režima, uspjela oko svoga programa okupiti široke slojeve i razviti snažnu djelatnost. Međutim, opozicija je podvojena; stara netrpeljivost vođa, A. Starčevića i J. J. Strossmayera, prijeći sporazum između stranaka. Srbi u Hrvatskoj pristaju uz Khuena, pa je i pored korigiranja stava pravaša spram Rusije, te njihove suradnje s oporbenim radikalima u Vojvodini i Srbiji, simpatiziranje režimskih Srba u Banskoj Hrvatskoj nemoguće. Potkraj osamdesetih godina, zbog izuzetno snažna pritiska režima, dolazi do sloma opozicije; do rezignacije koja se očituje i u književnosti. I kratkotrajna suradnja pravaša i obzoraša, između 1892. i 1894, koja je trebala privedi razjedinjenu opoziciju složnoj djelatnosti, razbija se netom po potpisivanju zajedničkog programa. Bilo je to doba izrazita naleta mađarizacije, osobito na državnim željeznicama, kojoj se oslabljena i razjedinjena opozicija ne može suprotstaviti. Na takvu situaciju reagira studentska omladina — već otprije okupljeni u svojim društvima, pristupaju sredinom 1895. organiziranju sastanka hrvatskih sveučilištaraca, na čemu rade i društva iz Beča, Graza i Innsbrucka («Zvonimir», «Hrvatska» i «Velebit»). Međutim, baš u povodu sastanka koji je trebao učvrstiti slogu studenata, dolazi do izdvajanja grupe oko Stjepana Radića od jezgre pretežno pravaških sveučilištaraca. Njih dvanaestorica izdaju litografirani proglas od 16. lipnja 1895. u kojem prosvjeduju protiv termina i tijeka sastanka budući da je po njegovu završetku planirana pravaška narodna proslava, u čemu navedena grupa vidi miješanje pravaša, osobito Franka, u studentska zbivanja. Taj istup V. Flaker ocjenjuje kao začetak hrvatskoga modernističkog pokreta smatrajući da su u tom, i narednom srpanjskom proglasu, prvi put iznesene ideje koje će širiti praški časopisi pokreta — «Hrvatska misao» i «Novo doba». Pokret hrvatske moderne bio je, s obzirom na većinu koju su činili pravaški orijentirani studenti i u Zagrebu (društvo «Zastava») i u Austriji, pokret manjine. No, svima zajedničko suprotstavljanje mađarskoj supremaciji povezat će ih u zajedničkoj protumađarskoj manifestaciji paljenja zastave, nakon čega, po odlasku na studiranje u inozemstvo, dolazi do odvojenog istupanja novih grupa na stranicama modernističkih časopisa koje počinju izdavati.

Autorica donosi, za shvaćanje geneze pokreta i povezanosti praške s bečko-zagrebačkom grupom, zanimljiv podatak o sastanku nekolicine mladih na početku listopada 1896. u Zagrebu na kojem su raspravljali o pokretanju svojega glasila i tom se prilikom dogovorili o profilu buduće «Hrvatske misli» i sastavu njezina uredništva. «Hrvatska misao» počinje izlaziti u Pragu u siječnju 1897, a manjinski karakter pokreta označuju i odgovori (ili šutnja) društava hrvatskih sveučilištaraca kojima uredništvo šalje poziv na suradnju. «Hrvatska» iz Graza uvjetuje svoj pristanak uz pokret isticanjem Starčevićevih načela kao ideja vodilja «Hrvatske misli», «Velebit» iz Innsbrucka ne odgovara, bečki «Zvonimir» ne može usuglasiti mišljenja studenata dijelom zbog nejasnog političkog programa što ga «Hrvatska misao» postavlja, «a pravaška većina u Zagrebu izjavila je da im nisu potrebne ni nove ideje ni nove stranke» (ZD). Boreći se s novčanim poteškoćama, «Hrvatska misao» prestaje izlaziti u srpnju 1897, kada biva zabranjeno njeno raspačavanje u Hrvatskoj. Istu sudbinu doživljava i časopis koji je u Pragu nasljeđuje — «Novo doba», koje počinje izlaziti u prosincu 1897. a prestaje u srpnju 1898. Posljednji časopis praške grupe, «Glas», pojavljuje se u svibnju 1899. te izlazi do siječnja 1900. Prateći genezu pokreta, V. Flaker donosi i prikaz djelovanja srednjoškolske omladine okupljene poglavito oko listova «Nada» i «Nova nada», koji umnogome podržavaju ideje «Hrvatske misli». Među zagrebačkim, pak, studentima došlo je još 1896.

do izdavanja manjine hrvatskih i srpskih studenata koja sredinom 1897. izdaje almanah »Narodna misao«. Studenti koji su tvorili tu grupu približavaju se pripadnicima pokreta svojim političkim stavom o potrebi suradnje Hrvata i Srba, čime se njihovo zajedništvo s idejom pokreta uglavnom iscrpljuje.

Prvo glasilo bečko-zagrebačkog kruga, »Mladost«, počinje izlaziti u Beču u siječnju 1898, iako se misao o takvu listu rodila još 1895. List je pokrenut poglavito zato što »Hrvatska misao« nije ispunila očekivanja na području umjetnosti. »Mladost« teži radom na području umjetnosti unaprijediti prilike u duhovnom životu nacije; treba prekinuti s rezignacijom, izići iz kulturne zatvorenosti i upoznati suvremena zbivanja u evropskoj umjetnosti, pa uredništvo »Mladosti« šalje pozive na suradnju mnogim poznatim stranim književnicima, želeći tako posvjedočiti svoju otvorenost i pripadnost kulturnim gibanjima suvremene Evrope. No, našavši se kao i »Hrvatska misao« u novčanim poteškoćama, »Mladost« prestaje šestim sveskom izlaziti. Djelatnost njezinih pokretača, poglavito M. Dežmana, nije time ugasila, pa oni, u duhu svojeg ideala o jedinstvu umjetnosti, sudjeluju u pokretanju »prigodnog spisa« u povodu prve izložbe Društva hrvatskih umjetnika, »Hrvatski salon«. Bio je to plod suradnje književnika i likovnih umjetnika koji su, odvojivši se od Društva umjetnosti, osnovali Nezavisni klub društva hrvatskih umjetnika na čelu s Vlahom Bukovcem. Tijekom održavanja izložbe izišla su četiri sveska »Hrvatskog salona« (u prosincu 1898. i siječnju 1899.). Već tim »prigodnim spisom« oživotvoruje se dijelom ideal zajedničkog djelovanja umjetnika: književnika, slikara i kipara, što će osobito doći do izražaja u časopisu »Život« (siječanj 1900. — travanj-lipanj 1901.) koji na svojim stranicama donosi književne priloge, reprodukcije slikarskih i kiparskih ostvarenja, članke o arhitekturi i glazbi, htijući na taj način potvrditi svoj stav o jedinstvu umjetničkog izraza, a prisutnost i starijih umjetnika posvjedočuje načelo tolerancije, slobode umjetničkog stvarateljstva neovisno o smjeru kojem umjetnik pripada, uz jedini uvjet da djelo predstavlja iskreni, nadahnuti izraz autorova umjetničkog duha. V. Flaker zaključuje (40/1) da prestanak izlaženja časopisa »Glas« i »Život« označuje, u biti, kraj hrvatskoga modernističkog pokreta.

Naznačivši tako vremenske koordinate pokreta i osnovna događanja oko pokretanja i života njegovih glasila, autorica pristupa analizi poziva, proglasa i programa časopisa. Važno je istaknuti da u pokretu ne nailazimo na neki čvrsti program — prije se može reći da su proglasi Mladih manifestacija njihova burna negodovanja spram postojećega u političkom i kulturnom životu Hrvatske, te u negaciji onoga što je »loše« afirmiraju i opće ideale kojima teže.

U temeljima proglasa svih grupa pokreta, zaključuje V. Flaker, leži težnja prema izgradnji »nutarnje slobode ličnosti« koja će, slobodna u sebi, slobodno iznositi svoje mišljenje i tako djelovati u javnosti — bilo u političkom, bilo u kulturnom životu. Da bi se izgradila slobodna ličnost, potrebno je prije svega mnogo kritičnosti, pa je ona jedno od bitnih obilježja Mladih — kritičnost spram pojava u socijalnom, političkom i kulturnom životu. Ne začuđuje, dakle, činjenica da modernistički pokret afirmira književnu kritiku kao izuzetno značajnu granu umjetničkog rada. Govoreći o književnosti, pripadnici praške grupe, u skladu sa svojim osnovnim stavom, iznose da književnik mora biti učitelj naroda. Kod »prazana« će biti snažno izraženo i htijenje da se izgradi narodni intelektualac kakvim smatraju i književnika. Individualizam pripadnika pokreta ne znači zatvaranje u sebe, već težnju da svaki pojedinac, izgrađivši jaku osobnost i čvrst značaj, poradi oko podizanja naroda. U stavovima bečko-zagrebačke grupe nailazimo također na borbu za izgradnju samostalne osobnosti koja će kao takva, ne obzirući se na neumjetničke kriterije, stvoriti djela veće umjetničke snage. V. Flaker ističe i anti-historizam kao jednu od značajki modernističkog pokreta u cjelini, no, taj anti-

historizam podudara se uglavnom s antitradicionalizmom Mladih, njihovom težnjom prema nesputanosti i slobodi izražavanja stavova. S tim u vezi, autorica zamjećuje i nove značajke u odnosu pojedinac-narod; stari pojam patriotizma degrađiran je u očima Mladih ispraznim napitnicama domovini; — za njih je domoljublje materijalizirano u narodu i očituje se u njihovoj težnji radu na dobrobit svih društvenih slojeva nacije. U svojem htijenju da porade oko uključivanja hrvatskog naroda u aktualna politička, društvena, gospodarska i umjetnička kretanja na Zapadu, Mladi oslušuju timbar evropskih zbivanja, želeći, ne presaditi strane ideje na hrvatsko tlo, već, inspirirani njima, prilagoditi ih domaćim prilikama. Kozmopolitizam Mladih očitovao se u njihovoj otvorenosti Evropi, u svijesti da i hrvatski narod, kao pripadnik te šire kulturne zajednice, treba sudjelovati u novim duhovnim kretanjima.

Utvrdivši osnovne značajke pokreta, V. Flaker iznosi i njegove rezultate konstatirajući da je »najvažniji rezultat pokreta kao cjeline njegov doprinos mijeni kulturne svijesti hrvatskog društva krajem prošlog i početkom 20. stoljeća« (64). Ta »mijena kulturne svijesti« očitovala se, po njoj, u afirmiranju svijesti o pripadnosti hrvatskog naroda evropskoj kulturi, brišući kompleks maloga naroda, u izgradnji »novoga sustava vrijednosti« i stvaranju »novog koncepta hrvatske kulture otvorenog tipa«, u »novome odnosu prema stranim kulturama« (64/5). Kao svojevrsni rezultat pokreta može se spomenuti i rad na ostvarenju ideje o kulturnoj uzajamnosti Hrvata, Slovenaca i Srba.

Iznoseći rezultate pokreta, V. Flaker konstatira da je »gledan u cjelini razdoblja 1890—1914. pokret značio njegovu borbenu fazu«, a da su »tendencije i rezultati te faze uočljivi i u mnogim značajkama cijeloga tog razdoblja« (69). Modernistički pokret imao je, po njoj, osebujno značenje za hrvatsku modernu time »što je pridonio stvaranju i razvoju određenoga kulturnog okvira i duhovne klime povoljne za daljnji razvitak hrvatske književnosti, što je razvio tolerantnu, pogodnu atmosferu za prihvaćanje novih, modernih književnih smjerova i što je utjecao na senzibilitet suvremenika. Zatim, unutar svoje težnje da hrvatsku kulturu učini otvorenom, unutar koncepta njezine 'evropeizacije', pokret je formulirao i propagirao ideju o potrebi uključivanja hrvatske književnosti u tijekove svjetske, što je za književnost moderne imalo osim programatske i estetsku vrijednost, jer ona počinje aktivno sudjelovati u događanju svjetske književnosti. Ta tendencija, što će ostati trajno prisutna u književnosti i nakon svršetka tog razdoblja, zajednička je cjelokupnom pokretu, svim njegovim grupama« (73).

Kako je već rečeno pri samom uvođenju u prikaz knjige, »Časopisi hrvatskoga modernističkog pokreta« vrijedan je prilog osvjetljavanju obrađene problematike. Treba ponovno istaknuti da pokušaj poimanja i ocjenjivanja pokreta kao cjeline daje knjizi specifično značenje, tim više što takav pristup ne ostaje tek na pokušaju jer svojom argumentacijom uspijeva prezentirati stavove različitih grupa unutar jednog šireg idejnog okvira — bio je to pokret jedinstven u svojoj nejedinstvenosti. Želimo li pak ukazati na neki nedostatak, konstatirajmo da se on, analizirajući tekst unutar granica koje mu je autorica na početku (i već u samome naslovu) postavila, sastoji tek u njezinu čestom ponavljanju pri iznošenju zaključaka, što je, s obzirom na karakter knjige, možda prije vrlina nego li mana.

Ljerka Racko

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva: Savez povijesnih društava Hrvatske,
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretpiate i narudžbe šalžite na adresu: Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb,
Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — rujan, 1982.